

Književnost

Severin Šali: *Srečavanja s smrtjo*. 1943. Založila Ljudska knjigarna, Ljubljana. Str. 38.

Pred dobrimi dvajsetimi leti je Pregelj objavil v Času pregled slovenskega vojnega slovstva, nekak seznam in oznako del, v katerih je po svoje odjeknila groza zadnje vojské. Rezultat tega članka je, da v letih 1914-18 skoraj ni bilo pisatelja in pesnika pri nas, ki se ne bi bil kakor koli tvorno odzval sočasnemu dogodkom. Saj smo takrat, leta 1917, dobili Podobe iz sanj, ki so vzlic simbolni zastrtosti najsilnejši izraz tiste dobe; delo, ki se suvereno uvršča med naše reprezentativne tekste. Vprav ta zadnja, najgloblja Cankarjeva izpoved je tista knjiga, ki bi jo morali dati v roke slehernemu slovenskemu človeku kot nekak brevir. Trpljenje, ki je tedaj zajelo narod, je predramilo vse tvorne duhove, najsi so bili nekateri še tako zaverovani vase, da so pričeli segati po objektivnejših snoveh ter se lotili v pesmi in prozi tudi oblikovanja nadosebnih motivov. Kajti v težki napetosti, ki je sprožila ta gigantski spopad, so videli kot člani slovenskega občestva tudi lastno, intimno-osebno problematiko.

Pa vendar je bila prva svetovna vojna v primeri s sedanjo stisko, ki se gneta v nas s pravo apokaliptično nasilnostjo, skoraj kot nekaka idila. A glej, literarna srenja ob vseh teh strahotah lepo molči! Medtem ko spremlja sodobna nemška lirika svoje borce povsod: po ruskih stepah in norveških fjordih, se naš literat, ki se je včasih tako zgovorno razpisoval o vsem mogočem: o novem človeku in bodoči družbi, o slovenstvu in evropstvu, o socialnih krivicah in religioznih problemih, zlasti pa o prelomu na pragu nove dobe, ki je polna vprašanj, ne upa izdaviti niti preprostega krika: A, a, a! kot je storil svetopisemski prerok. Ta molk je nadvse značilen; kajti nobena druga kretanja ne bi tako točno pogodila diagnoze naše dobe, kot jo označuje ta zadržanost. Toda vprav ta molk pomeni izdajstvo; izdajstvo etičnih vrednot, ki ga je naša kulturna elita zagrešila nad narodom takrat, ko je ta zastavil vse sile, da nad kaosom zopet vzpostavi hierarhijo duhovnega reda. Seveda! Vpričo smrti, ki je postala delež človeštva, onemi vsak jezik. Kako bi torej le slovenski pisatelj, ki ni bil nikoli posebnež, delal izjemo in predstavljal edini moteč disakord v tem ubranem molku? Šali ga je prvi pretrgal, a s svojo zbirko tudi dokazal, da se je prelom, o katerem smo brali nekoč toliko epopej, v slovenski književnosti vendarle že izvršil. Kajti priti je moral čisto nov človek, prost vsake krivde, ki jo ima pri sodobnem raz-

vratu tudi naša leposlovna preteklost, da se je upal pogledati v obraz celo smrti, spričo katere so literarni očaki vsi umolknili. Vprav tisti Šali, kateremu je ob izidu prve zbirke takratna modna kritika (Brnčič) očitala kot glavni in edini greh — neaktualnost. V drobni, 14 pesmi obsegajoči zbirki nas srečuje podoba smrti, kakor jo je v sebi doživel pesnik in kot so jo ob grozotah zadnjih treh let od blizu spoznali tisoči med nami. Ta smrt je zdaj skrivnostna kot ljubica, drugič polna blestenj kot pri ekspresionistih; toda nenadoma zadobi pošastno podobo sedanjosti, saj

je lune luč vodena,
ko lomi sij izza oblakov
in kakor kača se strupena
lovi po gručah okostnjakov.

Kdo ne vidi v tej kitici strahotne slike, ki jo zgroženim očem nudijo naši gozdovi? Smrt postaja kozmična sila, ki združuje žive in mrtve, ki budi mrličje, da se kot prividi vračajo na svet, in sili žive, da se zamikajo v onostranstvo. Kako plastična je kitica, ki ustvarja privid mrtve matere, kateri usoda otrok ne pusti spat, ampak jo neprenehoma sili, da se vrača v domačo vas nazaj!

Rajna mati, kloneš med plotovi,
tvoja vas je črni okostnjak.
Težki molek ti polzi med prsti,
iščeš vnučke? So zabiti v krsti.
Pojdi, lezi! Tuli volkodlak.

Kaj jo vabi iz groba? Skritnostna povezanost vseh živih in mrtvih rodov? Slast materinstva? Da. Posebno pa globoko prepričanje vernega človeka, ki ve, da je smrt vsakega, tudi najmanjšega izmed nas, velik dogodek, ki se ga mora ob zvonjenju in molitvi udeležiti vsa soseska:

Mati vzdihne: »Stražim nad grobovi!
Moli, sinko, mrtvi so zvonovi.«

Je pa smrt tudi dobra, saj privede človeka čez prag večnosti. Toda kadar kosi s toliko naslado kot danes, ne more biti angel miru, ki te skrivnostno poljubi na čelo in te popelje v pokrajine molka, marveč jo občutimo: kakor ušla z apokaliptične bi slike / in se zagrizla v zelenečo rast.

Tako je pesnik najmlajšega rodu zajel občutje vsega naroda, ki mu visi pred očmi zamotano vprašanje: Cui bono? Pesem mu je postala lučka, ki sveti v sodobno temo, katero tako pošastno ožarjajo blazni plameni krvi. In kakor je nekoč Ivan Cankar stisnil ves smisel življenja v preprosto, a globoko izpoved: Mati — domovina — Bog, tako je tudi Šaliju dozorela misel do tistih spoznanj, kjer se ti sami od sebe odstro tudi večnostni razgledi. Pesnik se je uvrstil v neskončno procesijo, ki se v senci križa molče pomika prek slovenske Golgote; obletavajo jo jastrebi smrti, ki si med vrstami romarjev izbirajo žrtve; skozi pesnikovo srce se je zlila vsa bol naše zemlje in se izbiserila v pretresljivo pesem o smrti. Pa četudi niso vse prečiščene in dognane, so vendar med njimi tudi take, ki so naravnost kričeči dokumenti naše kajnovske dobe. Skladno v ta okvir sodi tudi naslovna Debenjakova podoba, izvršena v stilu smrtnih plesov.

So v knjigi pesmi, v katerih sta se v resnici našla pesem in poet. Zbirka se pričinja s tremi značilno šalijejskimi štirivrstičnicami, ki pa so premalo osebne, da bi te ogrele. V blodnih prividih zasleduje pesnika podoba smrti, a kot nekaka abstraktna senca se izmika sleherni nazornejši predstavi. Pesnikova misel se igra z rimami in ustvarja zanimive prispodobe, vendar pa ti vsa njegova tvorna sila, ki se zdi kakor večča, ki pleše okrog luči, ne more pričarati plastičnega lika celotne predstave. Če bi bil Šali ostal le pri taki liriki, bi bil zašel v brezploden verbalizem, ki je dober primer nesocialne umetnosti. Toda sčasoma postaja pesem intimnejša, vendar pa je še vse pre-

močno zajeta v začarani krog pesnikove lastne osebnosti, da bi povsem zaživela tudi kot organizem sama zase. Značilna se mi zdi glede tega pesem Noč. Saj je lepa, toda ni še dozorela do tiste polnosti, kjer potekajo vsi posamezni verzi logično in organsko drug iz drugega in iz celotne zamisli, kjer ne moreš pesmi ničesar več dodati, a tudi nič odvzeti. V tej, sicer lepi, a nedognani pesmi čutiš neko ponavljanje, ki mučno razblinja čar in polnost občutja. Če bi bila krajša, bi več povedala. Kako mojstrsko, a vendar čisto na kratko je podal podobno doživetje španski pesnik Antonio Machado v pesmi: Dvanajsta odbila je ura! Toda smrt je dobila tu prvič popolnoma individualno podobo in je postala pesniku verna družica:

Čakaš na srebrnemrodu,
da v začaranem me brodu
pripeljaš v krajine sna.

Odslej ga ne spusti več iz objema; srečuje ga povsod; odseva mu iz sanjavih deklinskih pogledov, vidi jo v vzgibih orača, gleda ga iz oči živali ter ga trpko popade ob grobu prijatelja-pesnika, dokler se mu končno ne razraste v neznanško pošast, ki mori le še iz naslade, kot se zdaj dogaja pri nas. Tako je pesnik prestopil krog subjektivizma, v lastno doživetje pa zajel bol vsega naroda, a tudi pesem mu je postala zrelejša. Vprav iz impulzov naše skupne tragike sta mu vzrasli obe najlepši pesmi te zbirke: Prošnja za mrtvega pesnika in Balada. Mrtvi so mogočni; kot dobri znanci neprenehoma obiskujejo človeka, da jih vpleta v vse svoje misli; tudi pesnika kličejo k sebi. Ta pa jim skuša izvabiti njih poslednjo skrivnost, ki se mu razodene kot: Večnost in — Bog! Pesnikova misel se je torej ustavila pri zadnji postaji, kjer pomoli psalm za mrtve: Pro defunctis; od tod pa se vnovič razgleda po zemlji; iz globin ji privre Prošnja, iskrena molitev za mir. Pesem, ki je tu zatajila svoj zgolj literarni značaj in postala molitev, močan kolektivni izraz vseh trpečih, se v obeh primerih s svojskim notranjim ritmom odganja od tal in drhti kvišku kot trepet duše, ki jo je razklala bolelost. Pesnik je postal le: struna, / ki tisoče prstov drhti preko nje, / le klic med tisoči klicev, / le roka med tisoči sklenjenih rok. Toda le tisti, ki je kdaj sam gledal smrti v obraz, jo bo povsem občutil; materialistu ne bo povedala nič; le-ta, ki mu je duhovnost prav tako živa kakor vsa tvarnost, jo bo priznal za svojo. Končno spregovori smrt tudi sama in še enkrat razkrije svoj stobrazni lik. Zbirka pa se z optimističnim zaključkom skladno preljuje v misel, ki jo izraža moto, kot ga je že pred stoletji izoblikoval pesnik-mistik Angelus Silesius:

Smrt je dobrotna stvar: čim huje nas boli,
življenje lepše zmir iz nje nam spet vzkali.

Miselni podton, ki je vseskozi religiozen, vnovič potrjuje preizkušeno dejstvo, da se v velikih stiskah, kot jih prinašajo človeštvu prav taka prehodna razdobja, kakršna je sedanost, umetnost, ki brez miru niha med idealističnim in materialističnim polom življenja, vedno znova vrača k duhovnim osnovam našega bitja, ki sta vprav večnost in Bog. Pesnik pa je glasnik tega koprnenja po Bogu, ki ga del človeštva kljub vsem grozotam ali pa morda celo zaradi njih ne more zatajiti.

Formalno se je Šali, ki je že zgodaj izpričal svoj lirski talent, ravno v pesmih te zbirke najbolj razvil. Še začutiš med verzi kdaj pa kdaj odmev od drugod, a to so le izjemna, zelo redka mesta; dobra polovica pesmi pa vzdrži vsako kritiko. Če bi bil pritegnil zraven še pesmi z drugačnimi motivi, nekaj šibkejših od teh pa izpustil, bi postala njegova pesniška podoba mnogo izrazitejša; a hotel je zapeti človeku, ki se bori za svoj biti ali ne biti, le simfonijo o smrti, iz katere klije življenje. Kot poslanica borcu, ki ve, da duhovna zgradba bodočnosti ne bo zrasla le iz krvi, ampak da bo morala nositi v osnutku vso žlahtno dediščino preteklosti, vse upe in sne naše dobe, skratka: vso pristno človečnost, bo ta drobna, a bogata knjižica zvesta družica

v borbi za novo podobo sveta. Od pesnika, ki se je tako močno vpisal v slovensko liriko, pa lahko pričakujemo še novih umetniških odkritij; saj mu je pesem že zdaj izzorela do takele sočnosti:

Jaz bom pod zvezdami spala,
noč mi odejo bo tkala,
vôde uspávanko pele,
njive med klase me vzele,
zarje me bodo čakale,
venec slovesni mi dale!

Av gust Žavbi.

Stanko Kociper: Goričanec. Roman. Založba »Naša knjiga« (12). Ljudska knjigarna v Ljubljani. 1942. Strani 370.

Stanko Kociper je mlad književnik, čigar leposlovno delo obsega doslej dve drami (Zasad, 1939, Šentjurjevski provizor, DS 1941), nekaj novel ter roman »Goričanec«. Primerjava avtorjeve nadarjenosti v smislu imenovanih dveh literarnih vrst ne pušča nobenega dvoma, da je njegova oblikovalna sila močnejša v smeri pripovedništva. To se je pokazalo že takoj spočetka. Medtem ko me njegova dramatska poskusa, izmed katerih je prvi igra iz našega političnega življenja polpreteklega časa, drugi — nedvomno boljši — pa naj bi bil »drama o mladem duhovniku«, nista mogla ogreti ali celo navdušiti, sem z največjim zanimanjem prebral pisateljeve prve novele, ki so izšle pred leti v tej reviji. To slutnjo o pisateljevi prvenstveno pripovedniški nadarjenosti je sedaj potrdil tudi roman »Goričanec«. Delo, s katerim je Kociper takoj stopil med vidnejše pripovednike mlajšega rodu, predstavlja nedvomno enega največjih uspehov našega pripovedništva v zadnjih letih. S tem mislim kajpada predvsem njegovo literarno vrednost, dasi je omembe vredno tudi dejstvo, da je bil roman v enem letu popolnoma razprodan.

Sicer tudi »Goričanec« na premnogih straneh očitno kaže, da je pisateljevo prvo večje pripovedno delo, ki še ni vseskozi dognano, vendarle je treba mimo vseh pomanjkljivosti in šibkih mest poudariti predvsem celotni vtis, ki ga delo napravi. S tega vidika pa lahko rečemo, da je »Goričanec« proizvod rojenega pripovednika, ki se je lotil dela v obdobju srečnega navdiha in s pravim pisateljskim prijemom, tako da njegov roman vre kot kipeči sok in je v prvi vrsti živa podoba pisateljevega temperamenta in neugnane volje do snovanja. Z druge strani pa povzroča ravno ta premajhna razdalja do snovi trenja med avtorjevim osebnim svetom ter med svetom ljudi in življenja, ki ga prikazuje v romanu. Tu ne mislim neubranosti v ideološkem smislu, saj je pisatelj poudaril življenje skoraj preveč po svoji podobi, ampak neskladja in motnje, ki so v kvar delu kot pripovednemu organizmu. Poleg tu in tam preveč poudarjenih miselnih osnov, katerim avtor podreja snov, spadajo semkaj zlasti značaji in usode nekaterih oseb, prav tako pa tudi potek nekaterih dogodkov, ki ne izvirajo vselej iz nujnosti dejanja. Toda to je le ena vrsta napak, več pomanjkljivosti bomo lahko našli še v drugi zvezi. Tu naj ugotovimo le še, da iz omenjenega avtorjevega odnosa do snovi izvirajo tudi pogosti lirični izlivi, ki pa predstavljajo zaradi čustvene neposrednosti in osebne zanosnosti prej mikaven čar kakor pomanjkljivost.

Kot pripovednik me spominja Kociper na nekatere vidnejše slovenske pisatelje iz zadnjega desetletja, katerim je soroden ne samo po poreklu in okolju, ki ga opisuje, ampak tudi po motivih, zlasti pa po osnovnem prijemu sveta in načinu opisovanja, čeprav se razlikuje od njih po miselnosti in kaže tudi drugače marsikaj svojskega. To, kar ga loči od naturalistov prejšnjega obdobja, pa niso duhovne osnove, ki narekujejo pisateljem svojski časovni slog, marveč v prvi vrsti izbira življenjske snovi z moralnega vidika, večji poudarek optimizma in zavestna volja po odkrivanju življenjskega smisla, poudarek idealizma nasproti materializmu. »Tri stvari so, ki jih nosi vsak goričanec v srcu: Bog, zemlja in družina« (str. 349). S temi besedami je pisatelj proti koncu svoje povesti poudaril troje vrednot, predstavljajočih moralno osnovo ali boljše namen njegovega spisa. Toda že ta aforistična oblika sama priča, da je tu spregovoril ideo-